

DR. FÁBIÁN GYULA MUNKÁSSÁGA - MŰKÖDŐKÉPES MÁSOLATOK NÉPVÁNDORLÁSKORI ÍJAKRÓL

SZÓLLÓSY GÁBOR

(*Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum*)

Fábián Gyula 1915 július 4-én született Sárvárott. Szülei képzőművészettel foglalkoztak; festők illetve rajztanárok voltak. Középiskoláit Szombathelyen végezte, ahol nagyon komoly természettudományos és nyelvi képzést kapott. A Pázmány Péter Tudományegyetemen, természetrajz-kémia szakon szerzett középiskolai tanári képesítést 1938-ban. Elhelyezkedni azonban csak „próbaszolgálatos tisztviselő jelölt”-ként tudott a Nemzeti Múzeum Állattárában, ami azt jelentette, hogy nem kapott fizetést. Ezzel párhuzamosan az Országos Közegészségügyi Intézetnél vállalt munkát mint hávidíjas. 1941-ben a kolozsvári egyetem örökléstani tanszékén helyezkedett el, mint tanársegéd. Itt kezdett el foglalkozni az ecetmuslicák (*Drosophila*) genetikájával. A katonai szolgálat letöltése alatt 1944-ben Tihanyba helyezték át, a Biológiai Intézetbe „beosztott középiskolai tanár” státuszba. 13 évig dolgozott az intézetben, 1947-ben egyetemi magántanári habilitációt szerzett és magántanári meghívást kapott az ELTE-re, ahol örökléstant adott elő. Ugyancsak 1947-től volt az MTA Biológiai Osztályának munkatársa. 1957-ben az MTA Genetikai Kutatócsoportjával Gödöllőre került. Ez a kutatócsoport szoros kapcsolatban állott az Agrártudományi Egyetem Állattani Tanszékével. A két intézmény között személyi átfedések is voltak. Ilyen volt többek közt Fábián Gyula esete is, aki előbb az MTA-nál volt főállásban és a tanszéken mellékállásban, majd a tanszéken főállásban és az MTA-nál mellékállásban.

Ez az állapot 1959-ben szűnt meg, amikor az MTA Genetikai Kutatócsoportja beolvadt az ATE Állattani Tanszékébe.

Ugyanebben az évben Fábián Gyulát tanszékvezetővé nevezték ki, majd 1960-ban egyetemi tanári kinevezést kapott. A tanszék munkáját 1976-ig, nyugállományba vonulásáig irányította.

1973-ban megszerezte a biológiai tudományok doktora fokozatot. Munkássága elismeréséül 1983-ban a gödöllői Agrártudományi Egyetem díszdoktorává avatták, továbbá megkapta a Szocialista Munkáért kitüntetést és a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Publikációinak száma nyugállományba vonulásáig meghaladta a százat. Ezek közül a két legfontosabb egy 1968-ban angol nyelven megjelent könyve és az 1973-ban megvédett doktori disszertációja. Mindkét mű a fénanalízissel és a fenogenetikával foglalkozik. (Az állatok öröklött tulajdonságai és a környezeti tényezők kölcsönhatá-

saként kialakult tulajdonságok összességének (= fenotípus) az egyes alkotóelemeit (= fén) vizsgálja elsősorban örökléstani szempontból.)

Biológusi tevékenysége a zoológiának igen széles spektrumát ölelte fel. Egyik legfontosabb működési terület a genetika volt. Bár az 50-es években a „micsurini genetica” eluralkodása tulajdonképpen derékba törte Fábián Gyula ígéretesen induló genetikusi karrierjét a politikai nyomás megszüntével mégis visszatért erre a területre. Többek között a kvantitatív jellegek öröklődésével és viselkedésgenetikával foglalkozott. Baromfigenetikából egyetemi tankönyvet írt. Ugyancsak egyetemi tankönyvet írt általános állattanból illetve állatrendszerzetanból.

Szoros kollegiális és baráti kapcsolatban állt Matolcsi János archeozoológussal. Ő maga régészeti ásatásból származó állatcsontokat ugyan nem vizsgált de szaktanácsaival hozzájárult a tudományág munkájához is. Az Ő tanszékén az Ő elvi útmutatásával készítette Matolcsi „A szarvasmarha testalakulásának történeti vizsgálata a hazai subfossilis csontleletek alapján” című doktori értekezését.

Fontos kutatási területe volt az ökológia is. Ezen belül a rovarpopulációk létszámváltozásaival foglalkozott. Ökológiai kutatásai több ponton kapcsolódtak a vadgazdálkodáshoz. Mint aktív vadász és vadgazdálkodási szakember úttörő munkát végzett a szabad vadászterületen való nagyvad – immobilizációs módszerek hazai viszonyok közt való alkalmazása területén. Munkatársaival együtt kipróbálta az összes elérhető külföldi eszközt. Az ezekkel szerzett tapasztalatok és íjász ismeretei alapján egy könnyen, olcsón előállítható számszeríjat szerkesztett amellyel a szintén általa kikísérletezett nyílvesztő alakú injekciós fecskendő nagy pontossággal és maximális biztonsággal juttatható az állatba. Továbbfejlesztette és a hazai viszonyokhoz alkalmazta a robbanófegyverrel való immobilizációs módszereket is.

Fábián Gyula már egészen fiatal korától kezdve foglalkozott íjászattal. Eleinte természetesen sportíjászattal, de már 1933-ban, 18 éves korában megpróbálkozott honfoglaláskori íj rekonstruálásával. 1933 és 1939 között három magyar íjat készített. Ezekről az íjakról nem tudunk közelebbi adatokat, mindössze annyit, hogy működőképeseek voltak, de nem voltak tökéletesek és hogy a háború ideje alatt mindháromnak megroppant a fa magja. Valószínűsíthető, hogy ezeken az íjakon még nem minden részlet és minden technikai megoldás volt tisztázott, mert Fábián Gyula és íjász barátai felvették a kapcsolatot Jakus Kálmánnal, aki saját sportíj-készítési tapasztalatai és törökországi tanulmányútja alapján szintén készített sztyeppe típusú íjakat, de nem sikerült megtudniuk tőle, hogy milyen megoldásokat alkalmazott. Fábián Gyula a második világháború után, újra kezdte az íjrekonstrukciós munkát. Immár a tudományos kísérletezés módszereinek és tapasztalatainak birtokában, tudóshoz illő alaposan járt el, minden további íj esetében is. Az elkészült íjakon minden szükséges és lehetséges mérést és számítást elvégzett. Az eredményeket, valamint az íjak elkészítése közben szerzett tapasztalatait gondosan feljegyezte.

Élete folyamán kb. 12-14 működőképés népvándorláskori íj másolatot készített. Az íjak számát azért nem lehet pontosan megadni, mert volt olyan eset, hogy az elkészült íj az „életrekeltés” közben a húr elszakadása miatt eltört, így a működését nem lehetett vizsgálni. Előfordult olyan is, hogy a több ezer lövés után megroppant íjat

szétszedvén egyes nehezen beszerezhető részeit (pl. szaru) egy újonnan készülő íjba építette be.

A Magyar Televízió 1981-ben bemutatott egy portréfilmet dr. Fábíán Gyuláról. A film tulajdonképpen egy kora-Árpád kori magyar íjrekonstrukció elkészítésének folyamatát követte nyomon. Aki látta a filmet joggal lepődhetett meg rajta, hogy milyen primitív technikai megoldásokat alkalmazott a professzor az íj elkészítésénél. (Pl. nem csavarmentes pillanatszorítót használt, hanem apró bodzafa ágdarabokat zsinór-gúzzsal.) Ez természetesen nem a technikai ismeretek hiányából fakadt, hiszen a nagyvadkábításhoz kifejlesztett számeríjnél és injekciós nyílnál kifejezetten szellemes technikai megoldásokat alkalmazott. A sztyeppei nomád íjak esetében viszont a még használható legprimitívebb megoldást választotta, nehogy véletlenül is olyan eszközt vagy eljárást alkalmazzon, amit ezek a népek nem ismerhettek. Ugyanez az elv vezette a felhasznált anyagokat illetően is, így például saját maga főzte enyvekkel dolgozott. Az anyagok kiválasztásának mai ismereteink szerint mindössze egy bizonytalan pontja van; nevezetesen a szaru. Fábíán professzor Hankó Béla elméletéből kiindulva magyar szürkemarha szarvakat használt. Miután megismerte az archeozoológiai kutatások eredményeit, vagyis hogy a honfoglaláskori régészeti leletanyagból hosszú-szarvú szarvasmarha maradványok eddig nem kerültek elő, revízió alá vette álláspontját. Ázsiai analógiák és saját íjkészítési tapasztalatai alapján lehetségesnek tartotta, hogy honfoglaló magyarok íjának szaru rétege több rövidebb darabból készült. Ezt egyik dolgozatában meg is írta.

Az egyre bővülő szubfosszilis állatcsontanyag is bizonyítja a szaru fontosságát. Kivételesen mindegyik korszakból ismeretes, hogy a szarvasmarha koponyákról a szarvakat (szarvcsappal együtt) levágták. Ismerünk pl. a római korból (Keszthely-Fenekpuszta) és a középkorból (Budai Vár) olyan egy helyre eltemetett csak szarvcsapokból álló leletgyűtéseket, melyek a szarufeldolgozó műhelyek hulladékanyagából kerültek elő. Így tehát a szaru fontosságának tisztázása az íjkészítés mellett más eszközök tárgyak szempontjából is lényeges. Az íjához használt szaru kérdése még további kutatásokat igényel, mert a középkori török íjakon is egy darabból van a szaru réteg, holott – legjobb tudomásom szerint – hosszú szarvú szarvasmarha Törökországban csak kelet-Anatoliának egy kis területén található igen kis mennyiségben.

Fábíán Gyula úttörő munkát végzett a lórlól való íjászat Magyarországon való újra-meghonosítása érdekében is. Az említett TV-film felvételeihez 1980-ban talált három vállalkozó szellemű visegrádi erdészt, akik mintegy példát mutatva elindították a lovas íjászatot. Azóta évről-évre többen próbálkoznak meg vele. Egyre több idegenforgalmi vállalkozás mutat be lovas íjászatot „tschikoschgulasch” helyett. A lovas íjászat terjedésének egyik fő akadálya a megfelelő méretű és formájú, továbbá olcsó íjak hiánya volt. Ennek a problémának a megoldásában is Fábíán professzor tette meg a kezdő lépéseket. Kifejlesztett egy olyan íjtípust, amelyik könnyen beszerezhető, olcsó anyagokból készül, de formáját és működési elvét tekintve teljesen analóg a népvándorlás-koriakkal. Ezek a modell-íjak kiválóan használhatóak a kísérleti régészet területén is. Alkatrészeik könnyen cserélhetőek, így megoldható, hogy csak a vizsgálni kívánt alkatrészeket cseréljük, egyébként az íj ugyan az marad. Fábíán professzor egy

ilyen modell-fíjon mérte meg többek közt a korai avar – erősen felhajló szarvú – és a kései avar – enyhén felhajló szarvú – íjtípusok mechanikai tulajdonságai közötti különbséget.

1966-67-ben genetikusi minőségben hosszabb ideig Edinburgh-ban folytatott kutatásokat. Ennek eredményeként készült a már említett, fénanalízissel foglalkozó angol nyelvű könyve. Ott tartózkodásának ideje alatt bemutatta egyik honfoglaláskori magyar íjrekonstrukcióját a Society of Archer - Antiquaries-ben. Az íj nagy elismerést váltott ki és a társaság Fábíán Gyulát teljes jogú tagjává választotta. Innen datálódik közeli barátsága W. F. Patersonnal, a keleti íjak jeles szakértőjével és jó kapcsolata Graysonnal, az Egyesült Államok egyik legnevesebb régiséggyűjtőjével.

Az egyesületi tagság és a Patersonnal való barátság folytán nagyon jelentős mennyiségű régészeti és kultúrtörténeti szakirodalomhoz jutott hozzá főleg a belső-ázsiai lovas nomád népekkel kapcsolatban. Sűrűn előfordult, hogy az egykorú forrásokban szinte pontosan ugyanazoknak a módszereknek a leírását találta meg, amely módszerekre korábban íjkészítés közben saját maga is rájött.

Fábíán Gyula rekonstrukciójánál a régészeti eredményeket is maximálisan figyelembe vette. Helyzete azonban nem volt könnyű hiszen korábban az ásatások íjleletekben nem bővelkedtek, valamint az e témával foglalkozó régészeti irodalom is kevés volt. Népvándorláskori íjat „in situ” csak az 1980-as évek elején láthatott. Ezzel együtt a népvándorláskori nomád íjak rekonstruálásának kérdését alapvetően megoldotta. Publikációi alapján egy ügyes kezű ember el tud készíteni egy működőképes honfoglaláskori magyar íjat. (Erre van is példa). Foglalkoztatták a részletkérdések is, így a tegez és annak használata. Készített tegezrekonstrukciókat is. A nyilaknak a tegezben való elhelyezését illetően meggyőződése volt, hogy nem a tegez fenekének védelme miatt voltak a nyilak hegygel felfelé elhelyezve a tegezben. Szerinte ennek íjkezelési, lövéstechnikai okai lehettek. A kérdés kísérleti vizsgálatára azonban váratlanul bekövetkezett halála miatt nem kerülhetett sor.

Dr. Fábíán Gyula 70 éves korában, 1985 május 25-én halt meg szívroham következtében.

A gödöllői Agrártudományi Egyetemen 1975-ben Fábíán professzor szellemi irányításával létrejött egy íjász klub, amely nem az olimpiáról ismert céllövő íjászatot, hanem az ú.n. terep- vagy mezei íjászatot művelte, erős történelmi érdeklődéssel kísérve. A klub 1982 körül elsorvadt, majd ennek maradványaiból 1988-ban megalakult a Magyar Terep- és Vadászíjász Egyesület. Íjászati kérdésekben készséggel állunk a kollégák rendelkezésére.

Címünk: MTVIE 2100, Gödöllő Pf. 137.

IRODALOM

Fábíán Gyula és m. társai:

1965 (I. kiad.), 1967 (II. kiad.) Állattan, Budapest

Fábíán Gyula:

1967 Archeologia experimentalis

Természettudományi Közlöny 1967. 3. sz. Budapest

Fábíán Gyula:

1968 Phaenogenesis and Quantitative Inheritance

Budapest

Fábián Gyula:

1971 A nagyvad immobilizálás technikai megoldásai. Előadás a MAE Állatorvosok Társasága Vadegészségügyi Szakosztályában Budapest 1971. III. 29.

Fábián - Csekő - Cech:

1974 Az immobilizáló projektorok munkája
Nagyvadgazdálkodás 1974. 12. sz. Budapest

Fábián Gyula:

1981 Újabb adatok a honfoglaláskori íjászat kérdésköréhez
MFMÉ 1980-81. Szeged

Fábián Gyula:

1985 Az avar domb kincse
Természet Világa 1985. 5. sz. Budapest

Fábián Gyula:

1985 A honfoglaláskori magyar íj készítése
A Nimród szakmai melléklete 1985 április, Budapest

Török László - Vastag Lajos:

1985 Bemutatjuk Dr. Fábián Gyula nyugalmazott egyetemi tanárt. (kézirat)

Takács István:

é. n. A Keszthely-fenékpusztai ásátás csontleletei.
Feldolgozás alatt

ÜBER FÁBIÁN GYULA'S TÄTIGKEIT – FUNKTIONSFÄHIGE NACHAHMUNGEN VÖLKERWANDERUNGSZEITLICHER BOGEN

Szöllősy Gábor

Zuerst wird der berufliche Lebenslauf von Fábián Gyula besprochen. Es wird seine Tätigkeit als Zoologe und Genetiker mit der Aufzählung aller wichtigen von ihm getätigten Gebieten gewürdigt. Seine Versuche bei der Großwildimmobilisation mit Hilfe von Armbrust, als ein wichtiges Gebiet in der Verknüpfung des Bogenschießens und der Biologie werden auch näher betrachtet.

Dann wird die Tätigkeit von Fábián Gyula auf dem Gebiet der Bogenrekonstruktionen detailliert behandelt. Auf bestrittene Einzelheiten, wie die Frage des für den Bogen verwendeten Hornes oder die Lage der Pfeile im Köcher, wird näher eingegangen. Die nach völkerwanderungszeitlichen Mustern, aber aus modernem Material gefertigten, von ihm entwickelten funktionsfähigen Modellbogen werden auch erwähnt. Auf die internationalen Beziehungen des Professors wird auch hingewiesen.

Zum Schluß bietet der Verfasser den sich auf Bogen und Bogenschießen rechtenden experimental-archäologischen Untersuchungen die Hilfe des Ungarischen Gelände- und Jagdbogenschießvereines an.

Творчество профессора Джюлы Фабиана - функционирующие копии
луков эпохи переселения народов
Сёллэши Габор

Автор приводит краткую научную биографию Джюлы Фабиана. Он представляет его генетико-зоологическую научную деятельность, вкратце перечислив все наиболее важные научные темы, которыми профессор занимался. Автор делает ударение на экспериментах по охоте на крупных зверей с самострелом. Эти эксперименты являются важным связным звеном биологических исследований и лучникового искусства. После этого дается детальный обзор деятельности профессора Фабиана по реконструкции луков. Тщательно описываются спорные детали, как например вопрос расположения костяных частей лука или стрел в колчане. Автор упоминает о луках-моделях, изготовленных из современных материалов, но соответствующих по форме и функции оружию эпохи переселения народов. Уделяется внимание и международным связям Джюлы Фабиана.

В заключение автор предлагает вниманию исследователей-археологов, интересующихся луками, помощь Венгерского общества лучников-охотников. /2100 Gödöllő Pf. 137./